

NOOR-EESTI KÜMME AASTAT II: IDEAALID, ESTEETIKA JA TÄHENDUS

Eesti Kirjandusmuuseumis peeti 24.–25. mail 2007 jätkukonverents "Noor-Eesti kümme aastat II: ideaalid, esteetika ja tähendus".¹

Mõtisklusega XX sajandi alguses toimunud murrangu ning Noor-Eesti vaimse rolli üle eesti kultuuris juhatas konverentsi sisse Sirje Olesk.

Avakõneleja Jüri Kivimäe (Toronto Ülikool) alustas ettekannet "Noor-Eesti tähendust otsides" nentimisega, et eesti mõttelugu, eesti ideede ajalugu pole seni veel üheks raamatuks kirjutatud ning et tekstide kogum elab iseseisvat elu. Ettekanne tõstatas küsimuse Noor-Eesti päritolust ja kirjeldas Euroopa noorterühmituste tausta ning baltisaksa publitsistikat, kus nooreestlus oli kasutusel rahvusliku liikumise sünonüümina. J. Kivimäe leidis, et on osutunud praktiliseks ja otstarbekaks defineerida ja seletada Noor-Eestit kui 1905. aastal asutatud kirjanduslikku rühmitust, kuigi nooreestlased ise sellist piiritlemist eitasid. Kultuurimekat nähti Pariisis ning liiguti esimest korda Euroopa poole ilma saksa või vene kultuuri eestkosteta. Kuigi Noor-Eesti on suhteliselt hästi läbi uuritud ja tõlgendatud, vajab tema mõju vaimse liikumise ning kultuuri- ja ideevooluna J. Kivimäe sõnul eraldi uurimist. Noor-Eesti edastab Euroopasse pürgimise sõnumi, kuid ei seleta, kuidas olla eestlane. J. Kivimäe püstitas hüpoteesi, et rühmituse kultuurilised sihid tähendasid veelahkme tekkimist vana, traditsioonili-

se, ärkamisaegse kultuuri ja talupoja-ühiskonnaga. Ajaloolase visioonis ja historismi printsiibist lähtuvalt on kõige atraktiivsem üritada Noor-Eestit näha ja mõista "oma ajastu lihas ja veres". Läänud sajandi rahvuslus polnud nooreestlastele primaarne arusaam. Noor-Eesti looming tähistab professionaalse, elitaarse kultuuri teket Eesti ühiskonnas ja pole tagasiiviidav massikultuuri konteksti isegi tänapäeval.

Cornelius Hasselblatt (Groningeni Ülikool) kõneles teemal "Sajand hiljem: mida Noor-Eesti tegi ja mida ta *ei* teinud". Küsis, kas ehk see pilt, mis meil Noor-Eestist on, pole nooreestlaste eneste poolt meile sisendatud, püüdis ta määratleda Noor-Eesti positsiooni neljast aspektist. Kirjandusajaloo seisukohast võrdles esineja Noor-Eesti käsitlemise sisu ja mahu eesti kirjanduslugudes ja märkis Noor-Eesti positsiooni kõikumist. Kollektiivne mälu sünnib õppimise ja õpetamise kaudu, avaldub aga portreedes rahatahtedel, tänavanimedes, postmarkidel, sajandi suurkujude loendis või kirjanike leksikoni kaanekujunduses – nooreestlaste osakaal neis kollektiivse mälu väljundeis on ärkamisaja autoritega võrreldes väiksem. Noor-Eesti positsiooni kirjanduslikus tegelikkuses analüüsis C. Hasselblatt kirjanduse põhiliikide – romaani, luule, näidendi, lühiproosa – kaudu ja tõdes, et praegusajal loetakse ja teatakse nooreestlaste loomingust vaid F. Tuglase novelle ja G. Suitsu luulet. Viimase aspektina käsitles C. Hasselblatt eesti kirjandust väljastpoolt vaadates ja leidis, et välisretseptsiooni tuumtekstide hulka Noor-Eesti autorite tööd ei kuulu. Kokkuvõtteks tõdes C. Hasselblatt, et Noor-Eesti teene on silmapiiri avardamine, K. J. Petersoni leidmine, J. Liivi toetamine jm

¹ Esimene konverents "Noor-Eesti kümme aastat: aeg ja kirjandus" peeti Eesti Kirjandusmuuseumis 26. mail 2005, vt M. Jõgi, H. Hänni, Noor-Eesti 100 Tallinnas ja Tartus. – Keel ja Kirjandus 2005, nr 8, lk 684–687. Konverentsid on korraldatud ETF-i grandi nr 5966 toel.

institutsionaalne tegevus, kuid suur osa kirjanduslikke nähtusi või tekste, mida praegu esmajärguliselt seostatakse eesti kultuuriga, oleks olemas ka ilma Noor-Eestita. Ettekanne tekitas diskussiooni kultuuri sissetoomise ja väljavedamise küsimustes ning ahvatles kuulajaid otsima teadvustatud ja teadvustamata jälgi Noor-Eestist eesti kollektiivses teadvuses.

Päeva teist istungit alustas Virve Sarapik (Eesti Kirjandusmuuseum) ettekandega "Noor-Eesti antifuturismist". Esineja leidis, et Noor-Eesti püsib kultuurimälus kui uuendaja, uue ja tuleviku retoorika läbib nii Noor-Eesti juhtkirju kui ka liikumise kaasaegset ja hilisemat retseptiooni. Noor-Eesti on tuntud kui linnakultuuri ellukutsuja, Eesti Euroopasse viija. 1930. aastatel leidis Eduard Laaman, et taheti küll jõuda Pariisi, kuid tegelikult jõuti Berliini. Ehk saab seda väidet võtta pürgimuste üldistusena, küsis V. Sarapik. Noor-Eesti pürgimusi iseloomustab koha (kus kõnelda) vahetus, iseloomustab vormi (kuidas kõnelda) vahetus, kuid iseloomustab ka enese eristamine ja vastandamine. Vaatamata linna-kultuuri loojate oreoolile on nooreestlaste jaoks "teiseks", kellele vastanduda, ka tehnika, tööstus ja proletariaat. Nooreestlaste idüllikronotoobi võrdkujuks võiksid olla linnakorter, aed või park, kohvik, muuseum. See kujutluslinn üritab XIX sajandi tööstusrevolutsiooni ideoloogia sarnaselt peita nii oma tegelikke kui ka väljamõeldud varjukülgi.

Ülar Ploomi (Tallinna Ülikool) ettekanne "Sümbolismi esteetikast ja Ridala ikoonikast" keskendus mõnele aspektile Villem Grünthal-Ridala ikoonikas XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse Euroopa sümbolismi käsitluste pildilisuse ja musikaalsuse, aga ka reaalse ja visioonaarse ja/või fantastilise vahekorra küsimuste taustal. Ridala musikaalsuses võib tuua paralleele eelkõige Paul Verlaine'i luulega, pildilisuses leidub paralleele Émile Verhaereniga ning itaalia mõjutusi, sh süntaksi ja interpunktsiooni osas. Lisaks iseloomustab Ridala luulet vertikaalne pildilisus. Oma ettekande lõpuosas rakendas Ü. Ploom näitena "Talvise

öhtu" analüüsil Masako K. Hiraga semiootilise ja kognitiivse ikoonika käsitlust ja näitas luuletuses soodumust duratiivsele ikoonikale, mis on tuvastatav ka Ridala ülejäänud originaalloomingus ja samuti tõlketegevuses.

Daniele Monticelli (Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool) keskendus oma ettekandes "Noor-Eesti "uuenduse" retoorikast praeguse Eesti kultuurilis-poliitilise diskursuse taustal" Noor-Eesti vastandumisele tsentraliseeriva ja välistava, üherahvuselisusel ja -kultuurilisusel põhinevale konservatiivsele kultuurikontseptsioonile. Lähtudes Johannes Semperi väitest, et "iga kultuur ikkagi enne muud on rahvusvaheline", nägi D. Monticelli Noor-Eesti strateegiliste sammudena kultuuri uuendava kontseptsiooni suunas: 1) ekstsentrilist ja "kõikjalt haaravat" suhtumist kultuuri; 2) kultuuri piiride avamist ning selle keskme haavatavaks tegemist; 3) "vankuvuse ja anarhia" (J. Aavik) tekitamist kultuuriruumis radikaalsete uuenduste kiirendatud läbiviimiseks. Noor-Eesti kultuurilis-poliitilise projekti analüüsiks ütles D. Monticelli sobivat "samasuse ja erinevuse" paradigma, mis on kooskõlas nooreestlaste estetistliku, mitte essentsialistliku, suhtumisega kultuuri. Kultuuri "rahvusvahelisus" tähistab kõigepealt kultuurisest samasuse/erinevuse dialektikat, avatust välisele, orienteeritust tulevikule ja uuele.

Pärastlõunast istungit alustas Rutt Hinrikus (Eesti Kirjandusmuuseum) ettekandega "Noor-Eesti naiste maailmast". Memuaarse materjali ja kirjavahetuste põhjal kõneles ta ajaloolis-biograafilises kontekstis naiskirjanikest ja muusadest, jättes puudutamata nooreestlaste naiseprojektsioonid ja prototüübid. Kuigi Noor-Eesti eesmärgiks oli XIX sajandi kultuuri ja kirjanduse kaanonite vahetamine, kehtisid need paljudes valdkondades edasi. Nooreestiliku uuendusliikumise kultuurikõnelustesse kuulus algusest peale vaid üks naine: Soomes hariduse saanud Aino Kallas. Teised – Anna Haava, Hella Murrik, Marie Under, Marie Heiberg, Marta Lepp, Helene Taar, Leena Mudi, Aino Tavia – on albumites ja ajakirjas vaid juhukülalised. Nooreestlaste

igatsusilm avaneb loomingu kõrval kirjavahetuste kaudu, eriti kirjavahetustes naistega, mida iseloomustab intellektuaalne dialoog kirjanduse, keele ja ühiskondliku mõtte ümber, sõltumata sellest, kas kirjades on või ei ole erootilist pinget. Ettekanne tutvustas XX sajandi alguse ajaloolis-ühiskondlikku tausta ja naise positsioone selles ning jälgis nooreestlaste naiseideaalide otsinguid.

Päeva kaks viimast ettekannet tegelesid Friedebert Tuglase "Felix Ormussoniga". Mirjam Hinrikus (Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus) uuris, millistes seostes leiavad "Felix Ormussonis" väljenduse kahe XIX ja XX sajandi vahetuse olulisima dekadentsiteoreetiku, P. Bourget' ja F. Nietzsche dekadentsikontseptsioonid ("P. Bourget' ja F. Nietzsche dekadentsikäsitusest "Felix Ormussonis"). Teose analüüsi kõrval avas ettekanne dekadentsi mõiste tolleaegses käsitluses ning pakkus ka laiemat eesti ja soome dekadentlike teoste tausta. Diskussiooni tekitas dekadendi ja diletandi mõiste samastamine Euroopa perifeerias ning mõiste sisu erinevus kaasaegsest sõnakasutusest. Tiina Kirss (Tartu Ülikool) võrdles oma ettekandes "J. Joyce'i "Kunstniku noorpõlveportree" ja F. Tuglase "Felix Ormussoni" kahte romaani lähtuvalt kunstnikuromaani paradigmat ning näitas, kuidas need kaks romaani püstitavad teineteisele küsimusi ja rikastavad vastastikku teineteist ning kuidas võrrelda neid erinevuste kaudu. Pärast huvitavaid kõrvutusi mõlema romaani geneesis olid kõne all kompositsioon ning kahe tegelase verimise autorite ja nende vaimsete lähikondlaste esteetiliste otsingute ja vastandumiste taustal. Seostamist leidis mõlemas romaanis toimuv lahknemine poliitika ja kunsti vahel, rahvusliku diskursuse allhoovused ning maapaoproblemaatika.

Konverentsi teist päeva alustas Annele Mihkelev (Tallinna Ülikool, UTKK), kes kõneles Noor-Eestist läti kirjanduse vahendajana ("Läti kirjandus ja Noor-Eesti"). Ettekanne otsis vastust küsimustele, kuidas Noor-Eesti väljaanded läti kirjandust tutvustasid, milline oli vastav kultuurikontekst nii Eestis kui ka Lätis

ja milline oli tolleaegne läti kirjanduse vastuvõtt Eestis. Katri Aaslav-Tepandi (Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia) ettekanne "Noor eesti teater ja Noor-Eesti" keskendus nooreestlaste suhetele kaasaegse teatriga, avades nooreestlaste teatrikriitikat ("Teatriraamat", 1913) teatritegijate vaatepunktist. Ettekanne otsis põhjendust nooreestlaste ülikriitilisele suhtumisele kaasaegsete lavastajate ja näitlejate töösse, kuigi püüdlused, ideaalid ning Euroopasse pürgimise taotlused olid mõlemal poolel suuresti samad.

Järgnenud ettekanded süüvisid Johannes Aaviku ja tema prantsuse orientatsiooni uurimisse. Kaia Sisask (Tallinna Ülikool) andis ettekandes "Mõningaid tähelepanekuid J. Aaviku kirjanduslikust prantsuse-orientatsioonist ja tõlketegevuse spetsiifikast" ülevaate J. Aaviku prantsuse sümpaatiatest ning tema tõlketegevusest. Kui oma programmilistes kirjutistes pöörab J. Aavik suurt tähelepanu vormile, siis tõlkijana on ta pigem sisuliselt detailideni täpne, kuid ebaõnnestub just neis aspektides, mida teoorias rõhutab. Ettekande lõpuosa keskendus J. Aaviku ameerika kirjaniku Edgar Allan Poe tõlgete analüüsile ja näitas ilmekalt, et J. Aavik on E. A. Poe originaalteksti kõrval paralleelselt kasutanud ka Charles Baudelaire'i tõlgitud E. A. Poe teoseid prantsuse keeles. Antoine Chalvin (Ida keelte ja kultuuride instituut, Pariis) hindas oma ettekandes "Johannes Aavik ja prantsuse keel" prantsuse keele rolli J. Aaviku elus ja kirjutistes. J. Aavik kasutas prantsuse keelt oma ilukirjanduslikus stiilis päevikutes, mis pühendatud õnnetutele armusuhetele ja tunnete analüüsimisele ning sarnanesid A. Chalvini meelest stiililt tolleaegse prantsuse psühholoogilise ilukirjandusega. J. Aavik ise omistas oma päevikule kirjandusliku väärtuse. Ka "Ruthi" esialgne prantsuskeelne versioon leidub lühendatud kujul ühes J. Aaviku päevikus. Prantsuse keel on J. Aavikule tunnete, analüüsimise ja naise kirjeldamise keel, aga ka oluline keeleuunduse inspiratsiooniallikas. Paljud J. Aaviku pakutud prantsuse päritolu uuendusettepanekud on olnud tingitud

tõlkeprobleemidest: selmet ümber sõnastada või kohandada tähendust sihtkeele võimalustele, asus J. Aavik sihtkeelt lähetekeelega isomorfseks muutma. Antoine Chalvin võttis oma ettekande kokku tõdemusega, et keeleuuendus polnud tingitud mitte objektiivsest vajadusest, vaid keelelisest ja kultuurilisest alaväärsuskompleksist.

Päeva teist poolt alustas Jüri Talvet (Tartu Ülikool), analüüsides nooreestlaste loodud Liivi-kaanonit ("Mis Noor-Eesti Liivi-kaanonisse ei mahtunud") ning küsides, miks see nõnda püsivaks on osutunud. Huvitava osa ettekandest moodustasid Juhan Liivi luule ja filosoofia mõistmiseks võtmeliste, kuid kaanonist hoopis välja või piisavalt esile tõstmata jäänud luuletuste tõlgendused.

Janika Kronbergi (Eesti Kirjandusmuuseum) ettekanne kandis pealkirja "Karl Ast-Rumor – nooreestlaste püüdluste ületaja?". Noor-Eesti üldise kultuuripoliitika taustal on Karl Ast selgelt poliitiline persoon, kes ei arutle esteetiliste küsimuste üle ja peab end kirjanduses diletandiks. K. Rumori ainsaks Noor-Eestiga seotud tekstiks on 1915. aastal Noor-Eesti V albumis ilmunud novell "Mürk". Nooreestilik vaimustus tuleb ilmsiks alles K. Rumori hilisemas loomingu, ent alati jäävad selle kõrval domineerima K. Asti kui poliitilise ja sotsiaalse mõtleja hoiakud. Pärast Teist maailmasõda püüab K. Ast tegeleda valdkonnaga, mille söötijätmist Noor-Eestile oli ette heidetud: ta esindab Eesti Vabariiki ja tutvustab Eesti olukorda ühele osale maailmast. Samas osutavad hilisemad K. Rumori teosed ja K. Asti artiklid ning kirjad ka pettumisele europotsentrismis ja selle ületamisele.

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum) püstitas ettekandes "Noor-Eesti ja "noorurid" 1920. aastate kriitikas" küsimuse Noor-Eesti tekstist 1920. aastate kultuurisituatsioonis. Ettekanne rõhutas sarnast kultuurisituatsiooni XX sajandi alguse ja omariikluse algusaastate vahel (uute kultuuriliste sihtide loomisaeg, esteetiliste väärtuste murrang jne). Jälgides kriitilise mõtte liikumist omariikluse esimesel kümnendil, tõi M. Laak esile, kui-

das kultuur hakkas ennast ise dünaamilise mudelina konstrueerima kriitika kui enesekirjelduse ja Noor-Eesti teksti kaudu. Noor-Eesti teksti kasutati 1920. aastatel paralleelselt kahel ambivalenttsel tasandil: juubelisõnavõttudes jätkus nooreestlaste enesegeneereeritud metakeel, samal ajal toimus sünkroonses kriitikas Noor-Eesti tekst dekonstrueerivas funktsioonis. 1920. aastate noor põlvkond ehk noorurid pööravad Noor-Eesti kultuurimudeli ümber selle enese retooriliste vahenditega. Noor-Eesti ja noorurite teema jõuab kulminatsiooni kümnendilõpu elulähedusliikumises. Ettekandejärgne arutelu puudutas elulähedusliikumist kui võimalikku riikliku kultuuripoliitika kaudselt mõjutatud liikumist ning arutles 1920. aastate mõjukriitika üle.

Konverentsi viimasel istungil jätkas Tiit Hennoste (Helsingi Ülikool) oma kahe aasta eest alustatud vaatlust ettekandes "Noor-Eesti ja postkolonialism. Teine osa". Kuigi Noor-Eesti on pelgalt noorte ja eliidi projekt ning ei valitse eesti kirjandust, valitseb ta siiski kirjandusest mõtlemise ja kirjutamise viisi. Nooreestlased olid vaid üks väike osa 1880. aastatel Eestis alanud suurest ühiskonna- ja kultuurimurrangust (kihistumine, linnastumine, keelemuutused, kodukultuuri muutused jne). Eestlaste eurooplaseks saamise pööre toimus suuremas osas nooreestlastest sõltumatult. Nooreestlased tõid Hennoste järgi oma ideede ebateadliku põhjana eesti kultuuri enesekoloniseerimise kui mõtteviisi.

Konverentsi viimase ettekande "Ühe (suure) kultuurinarratiivi saatuse: Noor-Eesti" pidas Rein Veidemann (Tallinna Ülikool), kõneldes faktuaalse üleminekust fiktsionaalsesse, tegelikkuse tajumisest narratiivisena ning ajaloost kui aja lugudest. Noor-Eesti puhul on tegu kõigepealt autonarratiiviga, mille käivitab kirjanduslik-publitsistlik *performance* Noor-Eesti albumite näol. Uusromantilise voolu kehtestajana ja kanoniseerijana saab Noor-Eesti narratiivist järgmistel kümnenditel paradigmaatiline nähtus, mis omandab järelvaates metanarratiivi staatuse. Noor-Eesti narratiivse edasiarendusena võib käsitleda Arbujaid ning 1960.

aastate kassetipõlvkonda. Noor-Eesti narratiivi lagunemine algab 1980. aastate keskel postmodernistlikus kirjanduskäsitluses.

Konverentsi lõpetas üldine arutelu, mille keskmes oli enesekolonisatsiooni teema. Tiina Kirss tõstatas küsimuse, kui tugev tegusus peab olema, et ennast koloniseerida. Cornelius Hasselblatt kahtles mis tahes kultuuri puhtuses või au-

tentsuses. Arutleti saksa ja vene mõjude üle Noor-Eesti kaasaegses kultuuris ning nähti Soomet kolmanda tee rollis eestluse õilistamisel ja Euroopa-teenekonnal.

Kahe konverentsi ettekannete alusel valmib artiklikogumik.

MARJU MIKKEL